

Türkiye’de Çok Partili Rejime Geçişten Sonra Tek Parti İktidarlarının Ekonomik Büyüme Performansları

Özet

Ülke refahının göstergelerinden biri olan ekonomik büyüme, iktisat politikalarının temel önceliklerindedir. Ekonomi terminolojisinde genel kanı, siyasi istikrarsızlıkların farklı kanallardan ekonomik büyüme oranlarını düşürdüğü, enflasyon oranlarını yükselttiği, kamu borcunu artırdığı, yatırımları azalttığı ve diğer makro ekonomik dengeleri olumsuz etkilediği yönündedir. Örneğin, Türkiye’de 1994 ve 2000-2001 krizleriyle ilgili yapılan çalışmalarda, krizlerin nedenleri incelenirken krizleri tetikleyen unsurlardan siyasal nedenlere vurgu yapılır. Yine, farklı ülke deneyimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlara göre, koalisyon hükümetlerine göre, demokratik sistem içerisinde, güçlü parlamento desteğine sahip tek parti hükümetlerinin, ekonomik büyüme performanslarının daha güçlü olduğu genel kanaatinin olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Türkiye’de çok partili rejime geçişten sonraki dönemde tek parti iktidarlarının ekonomik büyüme performanslarının, koalisyon dönemlerinden daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tek Parti, Siyasi İktidar, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Performans, Türkiye*

One-Party Governments’ Economic Growth Performances After Multi-Party Regime Was Passed in Turkey

Abstract

Economic growth which is the indicators of country welfare, is the basic predecessor of economy policies. General opinion in economy terminology, political instabilities effects negatively like decrease the economic growth rates from different channels, increase the inflation rates, raise the public debt, decrease the investments and the other macroeconomics stabilities. For example, studies about 1994 and 2000-2001 crisis in Turkey is emphasized as researching the causes of the crisis. Again, according to different country experiments’ results, it can be said that according to coalition governments, in the democratic system, one-party governments which have powerfull parliament support have more powerfull economic growth performances. In this study, it was concludued that era after passed to multi-party system, one-party governments’ economic growth performances are more powerfull.

Keywords: *One-party, Political Power, Economic Growth, Economic Performance, Turkey.*

**Abdullah TAKIM¹
M. Said CEYHAN²**

¹ Yrd.Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, abdullahtakim@gmail.com, atakim@bartin.edu.tr

² Yrd.Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sceyhan@bartin.edu.tr

1.Giriş

Ekonominin yapısal özelliklerini ve uzun dönemli performansını gösteren ekonomik büyüme, sermaye birikimi, teknolojik gelişme, demografik ve kurumsal faktörlerle birlikte demokrasinin düzeyi, gelir dağılımı, hükümet politikaları ve makroekonomik istikrar gibi faktörler arasındaki ilişkilerin yönünün ve büyüklüğünün belirlenmesini de içeren çok yönlü bir süreci ifade eder (Türkiye Ekonomi Kurumu, 2003: 8).

Türkiye ekonomisinde, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Büyük Kriz yılları hariç olmak üzere, 1924-1929 Atatürk döneminde, Cumhuriyet tarihinin en yüksek büyüme hızı %10.9 düzeyine ulaşmış; devlet eliyle korumacı sanayileşme politikalarının uygulandığı 1930-1939 döneminde ise %6 olarak gerçekleşmiştir. İkinci Dünya savaşı tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiş, İsmet İnönü’nün başbakan olduğu 1939-1949 yılları arasında İkinci Sanayi Planının uygulanamaması ile birlikte diğer olumsuz koşullar nedeniyle GSMH azalmıştır. Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılından sonra 1950-1953 yıl-

ları arasında ekonomik büyüme yükselmiş, ancak 1955-1959 yılları arasında iktidarının ilk yıllarına göre düşük büyüme performansı ile büyümede kararsızlık gözlenmiştir. Buna rağmen 1950’li yıllar, Atatürk döneminden sonra Fert Başına Düşen Gelirin en yüksek olduğu yıllardır. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle askeri müdahale yıllarında büyüme hızı düşmüş, Adalet Partisinin iktidar olduğu birinci plan döneminde düşük düzeyde seyreden enflasyona rağmen ekonomik büyüme hızı plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir. İkinci plan döneminde birinci planda olduğu gibi tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli geliştirilmesi yerine sanayiye daha fazla önem verilmiş, ekonomik büyüme hızı plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Üçüncü plan döneminde ise büyüme oranlarında düşme ve parasal genişleme ile birlikte enflasyonda yükselme gözlenmiştir. 1979-1983 dönemini kapsayan dördüncü plan döneminde büyüme oranları düşmüştür. 1984 yılından sonra uygulamaya konulan beşinci plan döneminde hedeflenen büyüme oranlarına büyük ölçüde ulaşılmış, altıncı plan döneminde ekonomik büyüme düşmüştür (Karluk, 2002: 47-48; Akçay, 2002: 35-36).

Tablo:1 Türkiye’de Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (%)

Planlar	BBYKP (1963-1967)	İBYKP (1968-1972)	ÜBYKP (1973-1977)	DBYKP (1979-1983)	BBYKP (1985-1989)	ABYKP (1990-1994)	YBYKP (1996-2000)	SBYKP (2001-2005)
Hedeflenen	7.0	7.0	7.9	8.0	6.3	7.0	5.5-7.1	6.7
Gerçekleşen	6.6	6.3	5.2	1.7	4.7	3.5	3.1	4.4

Kaynak: Soyak, *Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?* s.176; DPT, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, s.25

1990’lı yıllar boyunca uygulanan maliye ve para politikalarına bağlı olarak yüksek enflasyon, artan kamu açıkları şeklinde ortaya çıkan makroekonomik kırılganlıklar, Türkiye ekonomisini istikrarlı büyüme ortamından uzaklaştırmış, yüksek büyüme sağlanan dönemleri ekonomik kriz veya düşük büyüme oranları takip etmiştir. Örneğin, 1990’da % 9.4 gibi yüksek bir orana ulaşan ekonomik büyüme hızının ardından 1991 yılında ekonomi, neredeyse hiç büyümemiştir. 1993 yılında yeniden yüksek büyüme hızının ardından, 1994 yılında Türkiye ekonomisi büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır (DPT, 2006: 11-12; Hazine, 2004: 28).

Ekonomiyi istikrara kavuşturmak amacıyla uygulanan ve kimi ekonomistlere göre daha önce uygulanması gereken 5 Nisan İstikrar Kararları orta ve uzun vadede büyüme potansiyelini artırmak amacıyla önemli bir parçasını oluşturmuştur. Uygulanan istikrar önlemleri ve yapısal düzenlemelerin etkisiyle, kamu açıkları ve dış ticaret açıkları önemli ölçüde daraltılmıştır. Bununla birlikte, kamu açıklarını azaltıp iç talebi kontrol altına tutma arzusu ve ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemeler, 1994 yılında büyüme hızının gerilemesine neden olmuştur (DPT, 1995: 6). Gelişen noktada, fiyat istikrarını sağlamaya yönelik uygulanan istikrar programlarının ekonomik büyümeyi artırıp artırmadığı tartışılmaya başlanmıştır (Little vd.,1993). Türkiye deneyimlerinde görüldüğü gibi makroekonomik dengelerin bozulduğu dönemlerde uygulamaya konulan istikrar politikaları kısa vadeli çözümler önerdiğinden, uzun vadeli ekonomik büyümeyi öncelikli bir hedef olarak almamaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2003: 401).

1994 yılında yaşanan ekonomik daralma ve 1995 yılında % 8’lik büyümenin ardından 1990’ların

sonlarına kadar büyüme oranları dalgalı bir görünüm arz etmektedir. 1999 yılında, daha önce yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerinin etkisi geçmemişken, turizm gelirlerinde azalma, yüksek reel faizler ve Marmara depreminin etkisiyle % 6.1 küçülen Türkiye ekonomisi, 2000 yılında yeniden büyüme sürecine girmiş ve aynı yıl % 6.3 büyümüştür. 2000 yılında enflasyonu ve faiz oranlarını düşürmek, kamu maliyesindeki dengesizliği gidermek ve ekonomik büyümeyi artırmak amacıyla IMF öncülüğünde kur çıpasına dayalı Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya konulmuştur. Siyasetteki yapısal bozukluklardan beslenen ekonomik program, 2001 krizi ile son bulmuş, yurtiçi talebin de azalmasıyla Türkiye ekonomisi % 9.5 gibi tarihinin en büyük küçülmesini yaşamıştır. 1994'den 2002 yılına kadar geçen süre içerisinde, istikrarsız büyüme yanında yüksek enflasyon, artan kamu açıkları, faiz harcamaları ve borç stoku, ekonominin temel sorunlarıdır. Kriz sonrası dönemde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde makroekonomik istikrara yönelik önemli adımlar atılmış ve göreceli olarak daha istikrarlı ve yüksek büyüme performansı sağlanmıştır (DPT, 2006: 11-12; Hazine, 2004: 28).

Bu çalışmada koalisyon hükümetlerine nazaran tek parti hükümetlerinin ekonomik büyümeyi sağlamada daha başarılı olduğu kanısının geçerliliğini araştırmak amacıyla, Türkiye'de çok partili döneme geçiş sonrası tek parti iktidarlarının ekonomik büyüme performansları incelenmektedir. Çalışmada, genelde siyasi istikrar ile ekonomik büyüme, özelde tek parti iktidarları ile ekonomik büyüme arasında literatürde yapılan çalışmaların ulaştığı sonuçlar ortaya konulmaktadır. Daha sonra Türkiye'de 1950-2007 yılları arasında hükümet olan tek parti iktidarlarının uyguladığı ekonomi politikaları ve bu iktidarlar döneminde gerçekleşen büyüme oranları incelenmektedir.

2. Türkiye'de Tek Parti İktidarları ve Ekonomik Büyüme

1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarının başında gelen ekonomik büyümeye daha fazla önem atfedilmesiyle, ekonomik büyüme ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara ilgiyi artırmış, bu çalışmalar ekonomik büyüme ile demokrasi arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Her şeyden önce demokratik rejimler, sağladıkları kurumsal yapı, uygun siyasi ve ekonomik ortam sayesinde, ekonomik büyümenin itici gücü sayılan teknolojik ilerlemeyi özendirilmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde kurumsal yapının demokratik olması ve bu yapıyı değiştirecek yöntemlerin önceden belirli kurallara bağlanması, ekonomik büyümenin önemli bir koşulu olan gelecek hakkında belirsizliği ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte, esnek bir demokratik yapı, rejim değişikliğine gitmeden yönetimlerin değiştirilebilmesine ve aksayan yönlerinin düzeltilmesine fırsat vermesi açısından da önemlidir. Bu yüzden büyüme literatüründe, ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıklarının; ülkelerin doğal ve beşeri sermaye yapılarından çok, siyasi ve kurumsal kalitesindeki farklılıklardan kaynaklandığı konusunda genel kanının olduğu yönündedir (Türkiye Ekonomi Kurumu, 2003: 17).

Literatürde siyasi istikrar ile ekonomik büyüme arasında genel olarak pozitif bir ilişki gözlenirken; siyasi istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ters yönlü ve karşılıklıdır. Siyasi istikrarsızlıklar yatırım hacmini azaltarak, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekle birlikte, fert başına düşen gelirdeki düşüşün de siyasi istikrarsızlığı arttırdığını iddia etmek mümkündür (Türkiye Ekonomi Kurumu, 2003: 18).

North (1981), 'İktisadi Tarihte Yapı ve Değişim' adlı eserinde genel olarak kurumların, özelde de siyaset kurumunun ekonomik aktivitedeki rolüne vurgu yapmakta, siyasi istikrarın riskleri azaltarak ekonomik aktiviteyi artıracığını savunmaktadır.

Miller (1997), siyasi istikrarsızlığın birçok ülkede işsizlik, enflasyon ve düşük büyüme hızı gibi makroekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır.

Alesina (1989), 20 sanayileşmiş ülke verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, siyasi istikrarsızlık ile enflasyon ve işsizlik arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Roubini ve Sachs (1989), koalisyon hükümetlerinin ekonomik şoklar karşısında, koalisyon ortakları arasında işbirliğinin sağlanamaması nedeniyle sıkça değişen çok partili koalisyon hükümetleri döneminde kamu kesimi açıklarını artırdığını tespit etmişlerdir.

Alesina ve Perotti (1996), siyasi istikrarsızlığın ortaya çıkardığı gelecek hakkındaki belirsizlikler, yatırımları ve oradan da ekonomik büyümeyi düşürdüğünü ortaya koymaktadırlar.

Alesina vd. (1996), 1950-1980 dönemine ait 113 ülke verilerine dayanarak siyasi istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri farklı endeksler kullanılarak inceledikleri çalışmalarında, düşük ekonomik büyümenin siyasi istikrarsızlığı artırdığını tespit etmişlerdir.

M.J. Gasiorowski (1998), siyasi istikrarsızlık dönemlerinde, hükümetlerin ekonomik istikrarsızlığı önlemeye yönelik olarak kamu harcamalarını artırma ve faiz oranlarını düşürme çabaları, ekonomik büyüme oranlarını düşürürken, enflasyonun yükselmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır.

A. Hossain ve A. Chowdhury (1998), gelişmekte olan ülkelerde daha çok seçim ve koalisyon dönemlerinde uygulanan popülist politikaların, kamu açıklarını ve enflasyonu yükselttiğini tespit etmişlerdir.

Koalisyon hükümetlerini siyasi istikrarsızlığın göstergesi olarak kabul eden Eren ve Bildirici (2001), 1980-2001 dönemine ait Türkiye ekonomisini inceleyen çalışmalarında, koalisyon hükümetlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Karaca (2003), 1950-2002 dönemini kapsayan çalışmasında tek parti ve koalisyon hükümetleri dönemlerinde büyüme, enflasyon, bütçe dengesi ve cari işlemler dengesini incelemiş, tek parti iktidarlarının, koalisyonlara nazaran güçlü bir ekonomik performansa sahip olduğunu tespit etmiştir.

Şanlısoy ve Kök (2010), 1987-2006 Türkiye ekonomisi verilerini kullandıkları çalışmalarında siyasi istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler, çalışmaları sonucunda her iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yukarıdaki çalışmalara ilaveten Hibbs (1973), Gupta (1990), Barro (1991 ve 1996), Glasure (1999), çalışmalarında siyasi istikrarsızlıkların ekonomik büyüme hızını düşürdüğünü ortaya koymaktadırlar.

Türkiye’de 1923-1950 arasındaki tek parti dönemi hariç olmak üzere; 1950-2009 arasındaki 58 yıllık dönemde 42 hükümet kurulmuştur. Bu dönemde ortalama hükümetlerin ömrü yaklaşık olarak 1,5 yıl olup, 42 hükümetin 15’i tek parti hükümetleridir. 1950- 1960 döneminde tek başına iktidar olan Demokrat Parti 5; 1965-71 arasında tek başına iktidar olan Adalet Partisi 3; 1983-1991 yılları arasında tek başına iktidar olan Anavatan Partisi 4; 2002-2009 arasında tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi ise 3 ayrı hükümet kurmuştur. Söz konusu 42 hükümetten 15’i koalisyon hükümetleri olup; 1961-65 arasında 4, 1974-79 arasında 4, 1991- 2002 arasında ise 7 koalisyon hükümeti görev yaparken, demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde toplam 7 ara rejim hükümeti görev yapmıştır. Türkiye’de özellikle 1970-1980 tarihleri arasındaki yaklaşık 10 yıllık dönemde toplam 12 farklı hükümet kurulmuştur. Yine 1991-2002 yılları arası 11 yılda dokuz hükümet kurulmuş, bu hükümetlerin ortalama ömrü yaklaşık 1 yıl 3 ay sürmüştür. Öte yandan üçü güvenoyu alamayan, ikisi ise kısa sürelerle görev yapan 5 azınlık hükümeti de Türk siyasi hayatında yerini almıştır. Türkiye’de ortalama hükümet ömrünün yaklaşık olarak 1,5 yıl gibi kısa bir süre olması, 2000’li yılların başlarına kadar Türkiye’de siyasi istikrarsızlığın kronik bir hal aldığını göstermektedir. Bu durum, sadece siyaset bilimcilerin değil, ekonomik büyüme ve istikrar için siyasi koşulların etkilerini inceleyen iktisatçıların da dikkate alması gereken bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Aslan ve Bilge, 2009: 266; Kibritçioğlu, 2001:174-182; Karaca, 2003: 91-92).

Türkiye ekonomisinin 1923’ten 2007 yılına kadar, 4 kez %10’dan fazla olmak üzere 15 kere küçülmüştür. Yine 15 adet küçülmenin 9’u 1950 yılına kadar, 6’sı ise 1950-2007 döneminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, büyüme döneminin ardından ortalama 5-6 yılda bir ekonominin daralması, Türk ekonomisinde büyüme-kriz sarmalının yaşandığını göstermektedir. (Ok, 2008: 82). Türkiye ekonomisindeki dalgalı büyüme sürecine etki eden faktörler şöyle sıralanmaktadır (Hazine, 2004: 30):

- Ekonomik istikrarın önündeki en büyük engel olan kronik enflasyonun mal ve mali piyasalarda belirsizliğe neden olması, kaynak dağılımında dengesizliği ortaya çıkarmaktadır.
- Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşıla-

yamaması sonucu yüksek düzeyde seyreden kamu açıklarının olağan kamu gelirleri olan vergiler yerine iç borçlanma ile finanse edilmesi özel sektör yatırımlarının dışlanmasına neden olmaktadır.

- Üretime etki eden girdilerden, ücretler ve karlardaki dalgalanma ve faiz oranlarının yükselmesi büyüme oranlarında dalgalanmalara neden olmaktadır.

- Yüksek oynaklığı nedeniyle ülkeler arası faiz ve kur arbitrajının motive ettiği kısa vadeli sermaye girişlerindeki dalgalanmalar, makro ekonomik dengeleri bozmaktadır. Özellikle yabancı sermaye girişlerinin yoğun olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin bu kaynaklarla finanse edilmesi büyüme oranını yükseltirken, 1994 ve 2000-2001 krizlerinde olduğu gibi bu kaynakların ani bir biçimde ülkeyi terk etmesi, dış dünya kaynaklı ekonomik daralmaya neden olmaktadır.

Türk ekonomisinin dış dünyadaki gelişmelerden etkilenmesinin geçmişi Dünya Bankası ve IMF'ye

üyelüğün ardından liberal iktisat politikalarının uygulanmaya başlandığı 1950'li yıllara kadar uzar. Daha sonraki dönemlerde ekonominin dış dünya ile bütünleşme derecesi arttıkça dış dünyadaki gelişmelerden etkilenme şiddeti daha da artmıştır. Ancak Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri incelendiğinde, 2001 öncesi dönemde ekonomik büyüme yılları ve oranları itibariyle dünyadan ayrılmaktadır. Şöyle ki 2001 öncesinde Türkiye'nin büyüme performansı ile dünya ekonomisi ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansı arasında bir korelasyon bulunmamaktadır. 2001 yılından sonraki dönemde ise Türkiye ile dünyanın ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansı arasında yakın bir korelasyon söz konusudur. 2001 yılından sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler hızlı bir ekonomik büyüme performansı gösterirken, Türkiye de hızlı büyümüştür. Bu dönemde Türkiye'nin büyüme performansı dünya ortalamasının üzerinde ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasının da sınırlı ölçüde üzerinde gerçekleşmiştir (Gürlele ve Alkin; 2010: 54).

Tablo 2 Türkiye'de 1950-2009 Döneminde Ekonomik Büyüme (%)

Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı	Yıllar	Büyüme Hızı
1950	9.4	1965	3.1	1980	-2.8	1995	8.0
1951	12.8	1966	12.0	1981	4.8	1996	7.1
1952	11.9	1967	4.2	1982	3.1	1997	8.3
1953	11.2	1968	6.7	1983	4.2	1998	3.9
1954	-3.0	1969	4.3	1984	7.1	1999	-6.1
1955	7.9	1970	4.4	1985	4.3	2000	6.3
1956	3.2	1971	7.0	1986	6.8	2001	-9.5
1957	7.8	1972	9.2	1987	9.8	2002	7.9
1958	4.5	1973	4.9	1988	1.5	2003	5.9
1959	4.1	1974	3.3	1989	1.6	2004	9.9
1960	3.4	1975	6.1	1990	9.4	2005	7.6
1961	2.0	1976	9.0	1991	0.3	2006	6.9
1962	6.2	1977	3.0	1992	6.4	2007	4.7
1963	9.7	1978	1.2	1993	8.1	2008	1.1
1964	4.1	1979	-0.5	1994	-6.1	2009	4.7

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008, s.646-647

Tablo 2'de görüleceği üzere 1950 yılı sonrası Türkiye ekonomisinde 1954, 1979, 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında büyüme oranları negatif düzeyde seyretmiştir. En yüksek büyüme oranları ise 1951, 1952, 1953, 1967, 1987, 1990 ve 2004 yıllarında

sırasıyla ve yüzde olarak 12.8, 11.9, 11.2, 12.0, 9.8, 9.4 ve 9.9 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 2'deki veriler dikkate alındığında, incelenen dönem içerisinde Türk ekonomisinin genel karakteristiği olan büyüme oranlarının dalgalı bir

seyir izlediği görülmektedir. Özellikle sıkça yaşanan ekonomik krizler, diğer makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilediği gibi, büyüme oranlarını da düşürmüştür. Türkiye’de 1923 yılından 2007 yılına kadar ortalama yıllık büyüme hızı % 4.9 iken, 1950-2007 yılları arasında ortalama büyüme hızı % 5.1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak nüfus artış hızı ekonomik büyüme hızından yüksek olduğu yıllarda, net büyüme hızı azaldığından fert başında düşen gelirden aynı düzeyde bir artış sağlanamamıştır.

Özellikle sıkça yaşanan ekonomik krizler, diğer makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilediği gibi, büyüme oranlarını da düşürmüştür. Türkiye’de 1923 yılından 2007 yılına kadar ortalama yıllık büyüme hızı % 4.9 iken, 1950-2007 yılları arasında ortalama büyüme hızı % 5.1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak nüfus artış hızı ekonomik büyüme hızından yüksek olduğu yıllarda, net büyüme hızı azaldığından fert başında düşen gelirden aynı düzeyde bir artış sağlanamamıştır.

Tablo: 3 Türkiye’de Tek Parti İktidarları Dönemlerinde Ortalama Büyüme Oranları (%)

	Demokrat Parti	Adalet Partisi	Anavatan Partisi	Adalet ve Kalkınma Partisi	Türkiye Ortalaması
Dönem	1950-1960	1965-1971	1983-1991	2002-2007	1923-2007
GSMH	6.65	5.95	5.0	6.9	4.9

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008, s.646-647’den, kendi hesaplamalarımız.

Tablo 3’de Türk ekonomisinde, 1950 yılından sonra tek parti iktidarları dönemlerindeki ekonomik büyüme oranları gösterilmektedir. Tablo 3’den görüleceği gibi, liberal politikaların uygulandığı 1950-1960 yılları arasında iktidar olan Demokrat Parti döneminde on yıllık ortalama büyüme hızı % 6.65 olarak gerçekleşmiştir. İthal ikameci politikalar çerçevesinde kamunun altyapı yatırımları yoluyla ekonomide aktif görev aldığı, düşük faiz ve kur politikalarının uygulandığı 1965-1971 yılları arasında tek başına iktidar olan Adalet Partisi’nin altı yıllık iktidarı döneminde ortalama büyüme hızı %5.95’dir. İhracata yönelik büyüme modelinin uygulandığı, 1983-1991 yılları arasında iktidar olan Anavatan Partisi döneminde ise ortalama büyüme hızı % 5 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılı ekonomik krizinin ardından 2002-2007 döneminde tek başına iktidar olan birinci Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde de ortalama büyüme hızı % 6.9 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 3’deki bu veriler dikkate alındığında 1950-2007 yılları arasında tek başına hükümet olan siyasi partilerin büyüme hızları, incelenen dönem içerisinde ülke ortalamasının üzerinde bir performans göstermiştir.

3. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Türkiye ekonomisi, 1923-1929 arası uygulanan kısmi liberal ekonomi politikaları döneminin ardından 1930-1946 yılları arasında dışa kapalı iktisat politikası izlemiş, bu duruma, Büyük Kriz ve İkinci Dünya savaşının ortaya çıkardığı koşullar kadar, Türk hükümetlerinin bilinçli tercihleri de etkili olmuştur. Savaşın sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan dış ve iç konjonktür Türkiye’nin dışa açılması için uygun ortam hazırlamıştır (Kazgan, 1985: 296).

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Türkiye’de planlama düşüncesi önemini kaybetmemiş, 1946 İvedili Sanayi Planı olarak anılan planın hazırlıklarına, 1945 yılında başlanmıştır. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev gibi eski Kadro’cuların da katılımıyla 1930’lardaki sanayi planları çizgisinde bir plan hazırlığına girişilmiştir. İvedili Plan, tüm sektörlerin ve öncelikle de sanayinin gelişmesini amaçlayan dengeli bir kalkınma modelini esas almakta ve dış ekonomik ilişkilere ekonomik bağımsızlık perspektifinden bakmaktadır. Bu plana rağmen, 1946 yılında 7 Eylül Kararları olarak bilinen liberal tedbirler alınmış ve Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonuna gidilmiştir. Böylece, bir anlamda liberalleşme yoluyla dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine kapı açılmakta, dış yardım ve kredi arayışlarına karşı çıkılmamıştı. 1946 yılında yapılan devalüasyonun o dönemin ekonomik koşullarına uygun olup olmadığı daha sonraları sıkça tartışılmış, devalüasyonun ardından 1947’de Türkiye’nin IMF’ye üye olması ise farklı eleştirilere konu olmuştur. Bu süreçte İvedili Sanayi Planının uygulanmasından vazgeçildiği görülmüştür. Bu yüzden liberalleşme yönündeki eğilimlerin tohumlarının savaş sürecinde atıldığını vurgulamak gerekir. Savaşın bulanık koşullarında rantla ve vurgunla ilkel de olsa sermaye birikimini sağlayan ticari burjuvazi ve büyük toprak sahipleri Demokrat Parti ekseninde, bu dönüşümün içsel dinamikleri olmuşlardır (Soyak: 2003: 173).

DP döneminde uygulanan ekonomi politikaları incelenirken daha geriye gidip, ekonomi politikalarının şekillenmesinde etkili olan, 1946 yılından sonraki yurtdışı ve yurtiçi koşulların araştırılması gerekmektedir. 1946 yılından itibaren hangisinin daha etkili olduğu tartışılan dış ve iç konjonktürün oluşturmaya çalıştığı yapının, siyasette çok

partili; ekonomide ise liberal politikaları uygulamaya yönelik olduğu iddia edilmektedir. Öte yandan, 1946 yılında dış ticaret fazlası veren, 250 milyon dolardan daha fazla bir döviz rezervine sahip olan Türkiye'nin hiçbir ekonomik gerekçesi olmadığı halde yoğun bir dış yardım arayışına girmesi de önemli bir tartışma konusudur.

Türkiye'de tek partili dönemden çok partili parlamenter sisteme geçiş, hem siyasi hem de ekonomik yönden yeni bir durum ortaya çıkarmış, devletçiliğin tasfiye edilmesiyle birlikte ekonomik yapıdaki dönüşümlerin de başlangıcını oluşturmuştur. Savaş sonrasında Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile ilişkileri sürdürmesi, ABD dış yardımı ve Dünya Bankası ile IMF'ye üyelik, çok partili sisteme geçmeyi zorunlu hale getirmekteydi. Bunun ekonomik yansıması ise devletçi bir ekonomik yapıdan liberal ekonomiye yönelmedir (Eroğlu, 2003: 32).

Çok partili parlamenter rejime geçiş yılı olan 1946 yılı, ekonomik yapıdaki değişimlerin başlangıcı kabul edilmektedir. Geçmiş yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk, düşük ihracat, yüksek oranlı işsizlik ve diğer ekonomik nedenler, 1923'lerden beri devam eden tek partili hükümetin, 1950'li yıllarda düşmesinden sonra DP iktidara gelmiştir (Çelebi, 2002: 35).

Devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırlarının kesin olarak belirlenmesini savunan DP'nin iktisat politikasını, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Eteşu şekilde ifade etmektedir: "Bize göre devletin iktisadi siyaseti, hususi mülkiyete dayanan, ferdin iktisadi hürriyetini koruyan ve iktisadiyat sahasında hususi teşebbüsü esas tutan bir rejimdir. Devlet işletmeciliğinden ziyade devlet tanzimciliği şeklinde anladığımız devletçilik, daha doğrusu devletin iktisat politikası, devletin iktisatla olan alakası, muhtelif iktisat kollarının gelişmesi uğrunda itihaz etmesi gereken teşvik, himaye ve murakabe tedbirleri şeklinde tecelli etmelidir" (Ahmad, 1994:129; Demokrat Parti Programı, Madde: 44).

Demokrat Parti döneminde uygulanan iktisat politikalarını genel olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Birincisi sanayileşmenin özel sektör eliyle yürütülmesini sağlamak amacıyla devlet elindeki sanayi tesislerinin özel sektöre devredilmesini sağlamak, ikincisi ise dış ekonomik ilişkilerde devlet müdahalesini asgariye indirecek dü-

zenlemeler yapmaktır. Bunun için de tarım sektörüne öncelik verilecek, sanayileşme özel sektöre bırakılacak ve dış ticarete liberalizasyona gidilecektir (Tokgöz, 2004: 139).

Demokrat Partinin İktisat politikalarının temel hedefi sanayileşme olmasına karşın, 1950'li yılların ortalarına kadar tarım, ekonomik gelişmede belirleyici olmuştur. Bu dönemde tarım kesiminin GSMH içindeki payı yüksek olup, hızlı üretim artışları yurtiçi piyasanın genişlemesine katkıda bulunarak, tarım sektörü bir yandan ihracat gelirlerini artırırken, iç piyasaya dönük sanayinin gelişmesine de ortam hazırlamıştır. DP döneminde tarımda Marshall yardımının uygulamaya konulmasıyla tarımda makineleşme süreci de hızlanmıştır. Özellikle yeni topraklar tarıma açılmış, çiftçiler için Ziraat Bankası kaynakları kullanılmıştır. Tarımı desteklemeye yönelik politikaların sonucu olarak tarımsal krediler 1950 yılında 810 milyon TL iken 1960 yılında 4.755 TL'ye ulaşmıştır. Yine bu dönemde kooperatifleşme yerine çiftçinin ürettiği buğday, dünya fiyatları üzerinden satın alınmış, tüketicilere fiyat artışları yansıtılmamış, tarımda makineleşme ve sabit sermaye yatırımları hızlandırılmıştır. 1954 yılından itibaren ortaya çıkan döviz darboğazı nedeniyle ithalata kısıtlama getirilmiş, yerli hammaddeye dayalı tüketim mallarında ithal ikamesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde girdi ithalatını sürdürülebilir kılmak için yabancı sermaye teşvik edilmiş, özel kesimin dış kaynak ve kredilerden yararlanması sağlanmaya çalışılmış, yeni kurulan sanayi tesislerine özel sektörün katılımı teşvik edilmiştir. Yine bu dönemde dış ticarete getirilen kısıtlamaları kaldırmak üzere ithalat büyük ölçüde serbest bırakılmış, ihracatı geliştirmek amacıyla bir kısım kısıtlamalar kaldırılmıştır (DPT, 2002a:7; Tokgöz, 2004: 140-147; Karluk, 2002: 187; Oktar ve Varlı, 2010: 9).

Menderes, DP'nin tarım politikalarını şöyle açıklamaktadır: "Türkiye'nin yüzde sekseni köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister, sulama ister. Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat Bankası ve kooperatifler yolu ile ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak. Tohumunu ıslah edeceğiz. Onu ekecek, ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bunlar da yetmez. Malını pazara götürebilmesi için yolunu yapacağız, sağlığını koruyabilmesi için içme

suyunu getireceğiz. Sağlık memurlarını ayağına kadar götüreceğiz. Bu da yetmez. Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz” (Bayar, 1969:137).

DP döneminde ortalama enflasyon oranı % 8.6 iken, GSMH yıllık ortalama % 6.65 oranında büyümüştür. Özellikle 1950-53 döneminde uygun iklim koşulları, ucuz kredi ve düşük vergi ile birlikte yüksek üretim artışları kaydedilmiş; Kore Savaşı’nın tarım ürünleri fiyatını yükseltmesinin ihracat üzerinde olumlu etkisi, GSMH’nin artmasına neden olmuştur. Tablo 4’de görüleceği üzere 1950 yılında sabit fiyatlarla 38.550 TL olan GSMH, üç yıl üst üste sırasıyla ve yüzde olmak üzere 12.8, 11.9 ve 11.2 oranında artış göstererek 1953 yılında 54.091 TL’ye ulaşmıştır. DP’nin bu

dönemde elde ettiği başarının esas nedeni, ekonomik alanda gerçekleştirdiği atılımlarla toplumun reel gelirini yükseltmesidir. Daha ilk iktidar yıllarında milli gelir cari fiyatlarla % 20 oranında artmış, bu artış sonraki yıllarda da devam etmiş ve dönem içerisinde tüm milli gelir artışı % 38.9 oranına ulaşmıştır. 1960’tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7’lik bir gelişme öngördüğü dikkate alındığında, 1950-1954 yılları arasında sağlanan büyüme daha iyi takdir edilebilir (Eroğul: 2003, 141-142; Tokgöz, 2004: 141). Ancak 1950-1953 yılları arasında yüksek oranlı büyümeden sonra 1954 yılında büyüme oranı negatif olmuş, 1960 yılına kadar büyüme oranları pozitif düzeyde seyretmesine rağmen dalgalı bir seyir izlemiştir.

Tablo:4 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit Fiyatlarla -Milyon TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme %	Enflasyon %	Kişi Başına GSMH(\$)	Dış Ticaret Dengesi
1950	15.761	5.054	17.691	38.506	9.4	-4.3	166.4	-22.2
1951	18.876	5.187	19.384	43.446	12.8	-1.1	194.8	-88.0
1952	20.666	5.753	22.202	48.621	11.9	5.1	217.8	-193.0
1953	22.461	6.857	24.773	54.091	11.2	4.8	247.8	-136.5
1954	19.335	7.486	25.659	52.480	-3.0	9.0	244.4	-143.4
1955	21.235	8.333	27.074	56.642	7.9	11.9	286.2	-184.3
1956	22.296	9.128	27.004	58.428	3.2	11.5	322.1	-102.4
1957	23.737	10.110	29.149	62.995	7.8	12.5	414.5	-51.9
1958	25.909	10.671	29.264	65.844	4.5	15.7	481.1	-67.8
1959	25.985	11.058	31.479	68.521	4.1	22.6	583.4	-116.2
1960	26.591	11.100	33.178	70.869	3.4	7.4	358.6	-147.5

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008, s.646; Kazgan, 1985, s.315

GSMH’nın sektörel analizinde tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere ekonomide üç temel sektör dikkate alınır. 1950-1960 döneminde GSMH’nın sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında, 1950 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı % 40.9, sanayi sektörünün % 13.1, hizmetler sektörünün ise % 45.9 olarak gerçekleşmiştir. 1954 yılından itibaren elverişsiz iklim koşulları, bir yandan tarım ürünleri ihracatını azaltırken, tarımsal üretimin düşmesine neden olmuştur. Bu durum, başlangıçta öngörülenin aksine liberal politikalarla müdahaleci politikalara; karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım sektörü yerine de sanayiye öncelik verilmesine neden olmuştur. Öyle ki, 1960 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı sü-

rekli azalarak % 37.5’e düşmüş, sanayi sektörünün payı % 15.7’e yükselmiştir. Hizmetler sektörünün ise % 46.8 olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 döneminde, 1954 yılına kadar düşük enflasyonla birlikte tarım sektörü ve altyapı yatırımlarındaki artışlarla istikrarlı bir biçimde büyüyen Türkiye ekonomisinde, kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmesiyle, dış denge-deki bozulma, borçlardaki artış ve enflasyonla birlikte büyüme oranları da düşmüştür. Bununla birlikte Merkez Bankasının bağımsız bir para politikası uygulayamadığı bu dönemde dış kredi bulunamadığı için ithalat yapılamamış, yatırımlar azalmış, mal kıtlıkları yaşanmaya başlamış, işsizlik oranları yükselmiş, ülke dış borçlarını ödeyemez

konuma gelmiştir. Bu olumsuz koşullar sonucunda, ekonomide durgunluğu gidermek ve döviz kıtlığına çözüm bulmak amacıyla 1958 yılında IMF ile istikrar tedbirleri uygulamaya koyulmuştur. Bu tedbirlerin başarısızlığı, 1950'li yıllarda uygulanmaya başlayan demokratikleşme ile birlikte, liberal ekonomik politikaların terk edilip devletin ağırlıkta olduğu karma ekonomik sisteme geçilmesine neden olmuştur. Böyle olmasına rağmen göreceli olarak ülkedeki refah seviyesini gösteren Fert Başına Düşen Gayrisafı Milli Hasıla, 1950 yılında 166 dolar iken 1960 yılında 358 dolara yükselmiştir (TÜİK, 2008: 682; Tokgöz, 2004: 142-157).

4. Adalet Partisi Dönemi (1965-1971)

1950 yılından sonra uygulanan serbest piyasa ekonomisi koşullarında dışa açılma programının yüksek enflasyon, dış dengesizlik, dış borç gibi konularda başarısız olması, 1960'lı yıllarda devlete kalkınma programları hazırlama görevi verilerek, plan ölçeğinde kalkınma çabalarını gündeme taşımıştır. 1963-1967 döneminde uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (BBYKP) ekonominin, yurtiçi kaynaklarla yılda % 7 büyüyeceği öngörülmüş, maliye politikaları ile ekonomik dengesizliklerin önleneyeceği belirtilmiştir. Bu dönemde kamu yatırımlarının enflasyona neden olmaması için vergiler, borçlar, KİT'lerden sağlanan gelirler ve dış alemden sağlanacak kaynaklarla finanse edileceği öngörülmüştür. BBYKP ile soyut bir serbest piyasa ekonomisi ile dış dünyaya eklenmek yerine, sanayileşme ve ekonomik büyüme iktisat politikalarının temel öncelikleri haline getirilmiştir. Bu bağlamda birinci planla birlikte fiyat istikrarı ile hızlı büyüme hedeflerine ulaşıldığı söylenebilir (Kazgan, 1985: 348-349; DPT, 1963: 43).

Birinci plan döneminde ekonomik büyümede tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir büyüme öngörülmüştür. Adalet Partisinin (AP) iktidar olduğu ikinci yılın ardından uygulamaya konulan ikinci plan döneminde yıllık büyüme hızı birinci planda öngörüldüğü gibi % 7 olarak belirlenmekle birlikte sanayileşme ile ekonomik büyüme özdeş kabul edilerek dayanıklı tüketim malları sektöründen başlamak üzere zaman içerisinde ara malları üretecek sanayi sektörünün sürükleyici olması öngörülmüştür (Hazine, 2004: 16). İkinci planın birinci plandan ayrıldığı iki temel noktadan birisi, sanayi-tarım tercihinde sanayileşmenin önem

kazanması ve birinci planda kentlere göçü önleyici politikaların aksine ikinci planda şehirleşmenin ekonominin itici gücü olarak görülmesi nedeniyle, kentleşme sorunlarına bakış açısındaki değişmedir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 151). Birinci Planda (1963-1967), Demokrat Parti döneminde tarıma verilen önceliğin aksine tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmenin sağlanması, kırsal kesimde istihdam imkânlarının artırılması ve ithal ikameci büyüme politikalarının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine, gelir dağılımının düzeltilmesine, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasına, fırsat eşitliğinin sağlanmasına, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine ve ödemeler dengesi açıklarının azaltılmasına önem verilmiştir (Temel vd.,2002: 53).

1960'lı yıllarda Türkiye ekonomisi düşük sermaye birikimi ve ekonomik geri kalmışlık durumu devletin iktisadi hayatta öncü rolünü üstlendiği bir politikayla aşmaya çalışmıştır. 1967 yılından sonra uygulanan birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları temelde yüksek oranlı büyüme, ılımlı bir enflasyon, ödemeler bilançosu dengesi, AET'ye katılma ve dengeli gelir dağılımı hedeflemiştir. 1960'lı yıllarda etkin bir maliye politikası yürütülmek istenmiş, ancak bu amacı gerçekleştirecek kurumsal yapı tam olarak oluşturulamamıştır. Bu dönemde yatırımların artırılmasına büyük önem verilmiş, tarım sektörünün sübvansede edilerek, yüksek düzeyde seyreden KİT açıklarının devlet tarafından finanse edildiği bir süreç yaşanmıştır (Hazine, 2004: 16).

1965 yılında yapılan genel seçimler sonucunda yaklaşık %52 oy alarak Süleyman Demirel başkanlığında iktidara gelen Adalet Partisi Hükümeti, gerek parti programında ve gerekse hükümet programında özel teşebbüse öncelik vermiş, gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek üzere dış kaynaklara başvurmuştur. Bu amaçla Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde bir sakınca görülmemiş, bu ülke tarafından finanse edilen İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Bandırma Sülfürik Asit, Artvin Orman Ürünleri projeleri gerçekleştirilmiştir. 1967 yılında Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İzmir Aliğa Rafinerisi için batı ülkelerinden finansal destek sağlanamayınca Sovyetler Birliğinin finansal ve teknik desteği ile kalkınma için gerekli olan kaynak sorunu aşılmış, kamu yatırımlarının

artışı sonucunda planlı dönemin en yüksek büyüme hızı olan %12’ye ulaşmıştır (Tokgöz, 2004: 173-174). 1968 yılında bölgeler arası dengesizliği gidermek amacıyla ‘kalkınmada öncelikli yöre’ uygulanmasına başlanmış, yatırımları geliştirmek amacıyla da Teşvik Belgesi uygulamasına geçilmiştir. Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme politikasına uygun olarak yurtiçi piyasalara yönelik üretimi desteklemek amacıyla yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve ihracat kredisi gibi araçlarla yatırımlar desteklenmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 434).

Birinci Demirel Hükümetinin hükümet programında, ‘İktisâdi kalkınma gayretlerimizin hedefi; fert başına düşen geliri süratle artırma yanında, zümreler ve bölgeler arasındaki dengeyi gerçekleştirme, iktisâdi ve sosyal düzenimizin istikrarını koruyabilmelidir. Türkiye’nin süratle sanayileşmesi iktisat politikamızın temellerinden biri olacaktır. Halen memleketimizde süratli bir sanayileşme hamlesi için zemin çok müsait durumdadır. Bu müsait ortamda sanayi alanındaki, yatırım ve teşebbüsleri teşvik etmek ve hızlandırmak için bazı tamamlayıcı tedbirlere ihtiyaç vardır’, denilmektedir (30.Hükümet Programı, www.tbmm.gov.tr).

Tablo:5 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla -Milyon TL)

Yıllar	Tarım	%	Sanayi	%	Hizmetler	%	GSMH	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
1965	27.884	-3.9	17.501	9.5	44.984	5.6	90.368	3.1	6.7
1966	30.877	10.7	20.153	15.2	50.174	11.5	101.204	12.0	5.5
1967	30.901	0.1	21.797	8.2	52.763	5.2	105.461	4.2	6.3
1968	10.451336	1.5	5.420.244	11.1	15.763.617	7.9	31.635.197	6.7	4.1
1969	10.309629	-1.2	6.071.704	12.1	16.621.247	4.8	33.002.579	4.3	5.7
1970	10.595792	2.8	6.039.971	1.3	17.832.860	4.3	34.468.624	4.4	11.8
1971	11.134245	5.2	6.576.655	9.0	19.186.477	4.5	36.897.377	7.0	21.8

Kaynak: DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), s.647

*1948-1967 dönemi 1968 fiyatlarıyla; 1968 yılından sonra 1987 fiyatları ile ifade edilmiştir.

Uygulama sonuçlarına bakıldığında Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme hızının ve fiyat istikrarının yakalandığı dönemlerden birisi de 1965 - 1971 yılları arasında iktidar olan AP dönemi olarak kabul edilmektedir. Döneme damgasını vuran planlı kalkınma ile birlikte İthal ikamesine dayalı sanayileşmenin uygulandığı bu dönemde reel sektör yatırımlarının sübvansiyonu yanında, gerek alt-yapı gerekse de imalat sanayi yatırımları ile kamu kesimi, sermaye birikimi sürecine önemli katkıda bulunmuştur. Bu dönemde, Türk Lirası’nın değeri ve reel ücretler yüksek, reel faizler ise düşük, hatta negatif tutularak sermaye yoğun yatırımlar özendirilmeye çalışılmıştır. Tüketim ve ara malları ithalatına getirilen kısıtlamalarla özel sektör için karlı bir iç pazar oluşturulmaya çalışılmıştır. Uygulanan maliye ve para politikalarıyla bir yandan iç pazar ölçeğini büyütmek için iç talebin artırılması yoluna gidilmiş, diğer yandan sabit sermaye yatırımları içerisinde tarımın payı azaltılarak tarım sektöründen sanayi sektörüne kaynak aktarılmaya çalışılmıştır (DPT, 2002a: 8).

AP döneminde GSMH’nin sektörler itibarıyla da-

ğılımına bakıldığında, 1965 yılında tarım sektörü bir önceki yıla göre küçülmesine rağmen bu sektörün GSMH içindeki payı % 30.9 olarak gerçekleşmiştir. 1966 yılında tarım sektörünün büyüme hızı, döneminde en yüksek seviyeye çıkarak %10 olmuş, sonraki yıllarda düşük düzeyde ve dalgalı bir biçimde seyretmiştir. İncelenen dönem içerisinde tarım sektörünün GSMH içindeki payı 1968 yılına kadar artmış, daha sonraki yıllarda tekrar düşmüştür. 1971 yılında ise tarım sektörünün GSMH içindeki payında dönem başına göre değerlendirildiğinde önemli bir değişme olmamış, tarımın payı % 30.2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2008: 645-682).

1965 yılına sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %19.4 olarak gerçekleşmiş, 1965 yılında yaklaşık %10 büyüyen bu sektör, 1966 yılında %15 seviyesine ulaşmıştır. 1970 yılı hariç olmak üzere sonraki yıllarda sanayide yüksek büyüme oranları yaşanmasına rağmen incelenen dönemin sonunda sanayi kesiminin GSMH içindeki payı % 19.4’den %17.8’e düşmüştür (TÜİK, 2008: 645-682).

Hizmetler sektörünün 1965 yılında GSMH içindeki payı %49.8 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ve tarım sektörlerinde olduğu gibi bu sektörde de en yüksek büyüme hızına 1966 yılında ulaşılmış, bu yılda %11.5 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektöründeki büyüme hızı 1971 yılına kadar devam ederek sektörün GSMH içindeki payı %52'ye yükselmiştir (TÜİK, 2008: 645-682). Adalet Partisinin tek başına iktidar olduğu 1965-1971 yılları arasında yaşanan yüksek büyüme hızına rağmen nüfus artışının yüksek olması nedeniyle Fert Başına Düşen GSMH değerlerinde önemli sayılabilecek bir artış gerçekleşmemiştir.

5. Anavatan Partisi Dönemi (1983-1991)

Türkiye ekonomisi, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları döneminde artan petrol fiyatları, ağır ekonomik ve siyasi bunalımlar sonucu 1970'li yılların sonuna doğru krize girmiştir. Büyüme hızı önce yavaşlamış, daha sonra negatif dönüşmüş, enflasyon hızlanmış, sanayi üretimini artırmak amacıyla yapılan ithalatın finansmanı için yeterli kaynak sağlanamaması nedeniyle iç piyasada mal darlıkları ortaya çıkmıştır. 1977 yılından itibaren kendini iyice hissettirmeye başlayan ve 1979 yılında üst seviyeye çıkan ekonomik kriz, Türkiye'de enflasyonu yükseltmiş, dış borçlarla birlikte ödemeler dengesi açıklarını artırmış, milli gelir gerilemiş; bazı malların temininde zorluk çekilmiştir. Bütün bu zorlukları aşmak amacıyla önceki plarlardan farklı olarak piyasa mekanizmasının işleyişini öne çıkaran Ekonomik İstikrar Programı yürürlüğe konularak olumlu sonuçlar alınmış, ekonomik durum iyileşmeye başlamıştır. İstikrar Programının ilk sonuçları enflasyonun aşağıya çekilmesi; kamu açıklarının azaltılması ve mal darlıklarının ortadan kaldırılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda enflasyonla mücadelede büyük mesafe kat edilmiş; 1979 - 1980'lerde % 100'lerin üzerinde seyreden enflasyon, 1981'de %36'ya, 1982'de ise %25'e düşürülmüştür. İhracattaki artışın sonucu olarak 1976 - 1979 arasında yaklaşık 2 milyar dolar olan ihracat, 1980'de 2.9, 1981'de 4.7 milyar dolara, 1982'de ise 5.8 milyar dolara yükselmiş, ihracattaki sayısal artışın yanında ihracatın bileşimi de değişmiştir. Diğer bir önemli gelişme de büyüme konusunda kaydedilmiş, 1979'da düşmeye başlayan Gayri Safi Milli Hasıla bu yıldan sonra düşük oranda da olsa artış göstermiştir (TBMM, Kırkbeşinci Hükümet Programı, 1983).

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından siyasi partiler kapatılmış, 1983 yılında yapılan ilk genel seçimlerde Anavatan Partisi (ANAP), % 45,1 oranında oy olarak tek başına iktidar olmuştur. Anavatan Partisi, 1987 yılında yapılan seçimlerde % 36,3 oranında oy alarak, yine tek başına iktidara gelmiştir. Anavatan Partisi döneminde ekonomiyi rekabetçi ve dinamik bir yapıya kavuşturmak ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla, dış ticarete miktar kısıtlamaları kaldırılmış, gümrük vergisi oranları düşürülmüş, dünya ekonomisi ile bütünleşme amacını güden Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında çıkarılan 32 Sayılı Kararla ödemeler bilançosu sermaye hesabı liberalize edilmiştir. Bu dönemde Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuş, faiz oranları serbest bırakılmış, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmış ve yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Finansal piyasaların serbestleştirilmesi bu piyasaların dış piyasalarla bütünleşmesine neden olurken parasal ve mali desteklerle ihracata çeşitli teşvikler sağlanmış ve esnek kur politikaları izlenmiştir. Ayrıca vergi reformu ile Katma Değer Vergisi uygulamasına başlanmış, KİT'lerde verimliliği artırmak için çeşitli tedbirler alınmıştır (Hazine, 2004: 27; DPT, 1989 335).

Anavatan Partisi döneminde, büyüme stratejisindeki değişikliğe bağlı olarak ihracata sağlanan destekler sonucunda bu stratejinin en başarılı yönünü oluşturan, 1983'de 3.658 milyon dolar olan sanayi ürünleri ihracatı 1988'de 8.943 milyon dolara yükselmiştir. İhracattaki artışa paralel olarak sektörel yapının değişmesiyle, toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı giderek artmış, ihracat hem ürün hem de ülke bazında önemli ölçüde çeşitlenmiştir. İhracatla birlikte, turizm ve diğer döviz gelirlerinin hızla genişlemesi; ithalatın liberalleşmesine, dış borç anapara ve faiz ödemelerinin artmasına rağmen ödemeler dengesi finansmanında güçlükle karşılaşılmadan teminine imkân vermiştir. Öyle ki cari işlemler hesabı, 1973 yılından itibaren 1988 yılında ilk kez fazla vermiştir (DPT, 1989 337). 1980'li yıllarda ihracatta görülen hızlı artış daha önce ihracatta yaşanan yapısal bir bozukluğu da ortaya çıkarmaktadır. Ancak ihracattaki performans Türkiye ekonomisinde ithalata olan bağımlılığı düşürememiştir. Dış ticaret ve kambiyo rejimindeki serbestleşme ihracatla birlikte ithalatın daha da artmasına neden olmuş, ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmemiş, dış ticaret açıkları azaltılamamıştır. Bu yapıdaki bir ekonominin

sürdürülebilirliği sürekli dış kaynak girişini gerektirmiştir (Boratav, 2005: 160).

1980 sonrası dönemde devletin ekonomik alanda rolü değişmiş, 1980 öncesi dönemde sanayide başat rol üstlenen devletin döviz kuru, faiz oranları, dış ticaret, krediler ve sanayide etkinliği azalmış, sermaye birikiminin piyasa ekonomisi kuraları çerçevesinde gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. Ekonominin dış rekabete açılması, yurt içi piyasalarda dinamizmi artırmış, dış talebin özel ke-

sim yatırımlarını uyarması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da katkısıyla sermaye birikiminin hızlandırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde, kamu kesimi doğrudan üretim faaliyetlerinden çekilerek kaynaklarını altyapı yatırımlarına yönlendirmeyi amaçlamıştır. Sermaye birikimi yanında ekonomideki mevcut kaynakların, etkin kullanımını sağlaması sonucu ekonomik büyümenin hızlanması hedeflenmiştir (Şenses ve Taymaz, 2003: 432; DPT, 2002b: 34).

Tablo:6 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit Fiyatlarla -Milyon TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
1983	12.359.289	12.837.433	32.082.278	57.279.000	4.2	31.4
1984	12.438.263	14.187.937	34.723.630	61.349.830	7.1	48.4
1985	12.396.028	15.116.141	36.476.930	63.989.099	4.3	45.0
1986	12.836.768	17.099.707	38.378.403	68.314.878	6.8	34.6
1987	12.882.700	18.679.589	43.457.099	75.019.388	9.8	38.9
1988	13.911.021	19.073.840	43.123.282	76.108.143	1.5	73.7
1989	12.845.404	20.007.946	44.493.955	77.347.305	1.6	63.3
1990	13.746.287	21.872.603	48.972.828	84.591.717	9.4	60.3
1991	13.662.907	22.504.221	48.719.946	84.887.074	0.3	65.9

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008, s.647

Anavatan Partisi döneminde temel ekonomik büyüklüklerin önemli bir kısmında olumlu neticeler elde edilmiş, 1984 – 1987 döneminde % 6.7 oranında hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilmiştir. Özellikle 1985-1987 döneminde imalat sanayindeki katma değer artışı GSMH’nin ortalama olarak % 6,0 oranında artmasına neden olmuştur. Hızlı büyüme, ara ve yatırım malları ithalatını artırıp dış borçları yükseltirken, işsizlik sorunlarının belirli ölçüde hafifletilmesine de katkıda bulunmuştur. Anavatan Partisi döneminde gerçekleştirilen büyümenin önemli özelliklerinden biri de ihracatın ve diğer dış talep unsurlarının ağırlığının arttığı bir yapı göstermesidir (DPT, 1989 335).

Dönemin öne çıkan özelliklerinin başında, yüksek düzeyde seyreden enflasyonla birlikte büyüme oranlarında dalgalı bir yapı oluşturmasıdır. Söz konusu dönemde birbirini izleyen yıllar arasında büyüme oranlarında önemli farklılıklar yaşanmıştır. Örneğin 1987 yılında % 9.8 büyüyen ekonomi, 1988 yılında % 1.5’a düşmüştür. Yine dönemin en liberal özelliklerini taşıyan 32 Sayılı Kararın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, 1990 yılında ekonomik büyüme % 9.4 iken, 1991 yılında %

0.3 olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılından itibaren büyüme oranlarındaki düşmeyle birlikte faizlerde ve enflasyondaki artış % 60 düzeylerinde seyrederek yüksek boyutlara ulaşmıştır. 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Kararla kısa vadeli sermaye hareketleri yine kısa vadede ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Ekonomiyi kırılgan hale getiren kısa vadeli sermaye girişleri sonucunda, 1990’da % 9,4 gibi son derece yüksek bir seviyeye ulaşan ekonomik büyüme, 1991 yılında Körfez krizinin de etkisiyle, % 0.3 gibi çok düşük bir oranda gerçekleşmiştir. 1983-1991 döneminde GSMH’nin sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında, 1983 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı % 21.6, sanayi sektörünün % 22.4, hizmetler sektörünün ise % 56 olarak gerçekleşmiştir. 1991 yılına kadar tarım sektörünün GSMH içindeki payı sürekli azalarak %16.1’e düşerken, sanayi sektörünün payı % 26.5’e yükselmiştir. Hizmetler sektörünün payında ise önemli bir değişim olmamış, % 57.4 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Fert Başına Düşen GSMH ise 1983 yılında 1264 dolar iken 1991 yılında 2621 dolara yükselmiştir (DPT, 2002b: 26; Eren, 2008: 79; TÜİK, 2008: 682)

6. Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi (2002-2007)

2000 yılı başında enflasyonu ve faizleri aşağı çekmek, kamu finansman dengesini sağlıklı bir yapıya kavuşturmak ve ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını tesis etmek amacıyla kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya konulmuştur. Bu program, sabit kur rejimi altında, Türkiye ekonomisindeki sorunlara kalıcı bir çözüm getirecek istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamayı ve enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, kamu tasarruflarını artırmak, kamu açıklarını ve borç yükünü düşürebilmek temel amaç olarak benimsenmiş ve çeşitli yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Program, bir çok alanda başarılı sonuçlar elde etmesine rağmen, yurtiçi tasarrufların yeterince artmaması, enflasyonun düşürülebilmesi, yapısal reformların hızlandırılmaması ve bankacılık sisteminde yaşanan sorunların devam etmesi, ekonomiyi yeni bir kriz ortamına götürmüştür. Krizi aşmaya yönelik olarak dalgalı kur rejimine geçilmiş ve IMF ile yeni bir program uygulamaya konulmuştur (Hazine, 2004: 39; DPT, 2002a: 1).

14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP); Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Anavatan Partisinden sonra 1950 yılından sonra tek başına iktidara gelen dördüncü partidir.

AKP parti programının üçüncü bölümünde partinin ekonomi ile ilgili görüşleri şu şekilde ifade edilmektedir (AKP Parti Programı, 2002): ‘Partimizin ekonomik misyonu, insanlarımızın refah ve mutluluğunun artırılmasıdır. Türkiye, genç ve dinamik nüfusu, zengin doğal kaynakları, girişimci ruhu, insanları, tarihi ve tabii güzellikleri ve jeostratejik konumu nedeniyle büyük bir ekonomik kalkınma potansiyeline sahiptir. Partimiz, ülkemizin ender bulunan potansiyelini harekete geçirmek için “sürekli ve sürdürülebilir ekonomik büyüme stratejisi” uygulayacaktır. Bu stratejinin uygulanmasıyla fakirlik ve işsizlik azalacak, gelir dağılımında adalet sağlanacaktır. Böylece ülkemiz, zamanla gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşacak, vatandaşlarımızın yaşam kalitesi yükselecek ve uluslararası camiada saygınlığı artacaktır’.

2001 yılında kısa vadeli sermaye girişlerinin tersine dönmesi ile İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan en büyük ekonomik krizde yaşanan % 9.5’lik küçülmenin ardından Türkiye’nin ekono-

mik büyümesi 2002-2007 yılları arasında ortalama % 6,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyümenin itici güçleri, siyasi ve ekonomik istikrar ile güven ortamına bağlı olarak artan sermaye girişi, dünya ekonomisinde olumlu gelişmeler, yapısal reformlar ve özel sektör yatırımlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2010:4).

2002 yılında ekonomik büyüme %4 olarak öngörülmüş, düşük düzeyde seyreden iç talep artışına rağmen, yapısal değişimle ortaya çıkan verimlilik artışı, kriz sonrası uygulanan kur politikalarının motive ettiği ihracat artışının da etkisiyle ekonomik büyüme % 7.9 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında % 5 büyüme oranı hedeflenmiş, uygun dış koşullarla birlikte iç talepteki artışın etkisiyle yıl sonunda bu hedef aşılarak % 5.9 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında ivme kazanan ihracat artışı 2003 yılında da devam etmiş ancak ithalattaki artış hızı ihracattan daha fazla yükseldiğinden net dış ticaretin büyümeye katkısı negatif olmuştur. 2004 yılında % 5 olarak hedeflenen büyüme hızı düşük enflasyona rağmen % 9.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu yönüyle 2004 yılı, ekonomik göstergelerin olumlu gerçekleştiği ve geçmiş iki yılda elde edilen kazanımların korunabildiği bir yıl olmuştur. Bu anlamda ekonomi “düşük enflasyon-yüksek büyüme” yörüngesinden sapsamamıştır. Düşük enflasyon-yüksek büyüme düzeyinde elde edilen kazanımlar ekonomideki tüm göstergelere yansımış, enflasyondaki hızlı düşüşle birlikte ekonomik büyüme devam etmiştir (TÜSİAD, 2004: 7-8).

Kriz sonrasında uygulamaya konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile ekonomideki yapısal reformların etkisiyle 2002 yılında Türkiye ekonomisinde başlayan hızlı büyüme süreci devam etmiş, ABD’nin Irak’a müdahalesi, makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarsa da Türkiye, 2004 yılında dünyada en hızlı büyüyen ülkeler kategorisine dahil olmuştur. 2004 yılında yapılan mahalli idareler seçimlerinde AKP’nin oylarını yükseltmesi siyasi istikrarın devam edeceği yönünde olumlu algılanmaya neden olmuştur. 2005 yılından itibaren Enflasyon ve kamu maliyesinde olumlu gelişmeler yaşanırken büyüme oranlarında yavaşlama görülmüştür. 2005 yılında net dış ticaretin ekonomik büyümeye negatif katkısına rağmen özel sektör yatırımlarındaki artışın, özellikle de inşaat sektöründeki yüksek büyümenin etkisiyle ekonomik büyüme % 7.6 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de, 2006 yılında para politikası stratejisi olarak açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi ile birlikte, işsizlik ve cari açık sorunları yaşanırken, kamu maliyesindeki olumlu gelişmelerin yanında ekonomik büyüme yavaşlayarak % 6 olarak gerçekleşmiştir. İç siyasi gelişmelerle birlikte, mortgage krizi ile başlayan küresel piyasalardaki dalgalanmaların olumsuz etkisiyle 2007 yılında, ekonomik büyüme oranı % 4.6 olarak gerçekleşmiştir. Buna rağmen Türkiye’de 2002 yılından itibaren gerçekleşen pozitif büyüme oranları istihdama yansımamış, büyümenin ithalata bağımlı yapısı nedeniyle, işsizlik ekonominin güncel sorunu olmaya devam etmiş, büyüme ile istihdam arasındaki ilişki zayıfladığından, istihdam yaratmayan büyüme tartışılmaya başlanmıştır.

AKP iktidarı döneminde tek haneli rakamlara inen enflasyondaki düşüşle birlikte, cari açık ve istih-

dam sorunu ekonominin öncelikli sorunu olmaya devam etmiş, kamu dengesindeki olumlu gelişmelerin etkisiyle 2006 yılında ekonomik büyüme önceki yıllardaki artış hızı yavaşlamakla birlikte % 6 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında iç siyasi tartışmalar ve dış ekonomik koşulların da etkisiyle enflasyon tek haneli olmakla birlikte hedeflerin üzerinde seyretmiş; büyüme hızı, dış piyasalardaki dalgalanmaların da etkisiyle 2002 yılının birinci çeyreğinden 2007 yılına kadar devam etmiş, 2007 yılında özel sektör sabit sermaye yatırımlarında ve kamu tüketim harcamalarındaki azalmanın da etkisi ile büyüme hızı % 4.6 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2008: 12). Buna rağmen son yıllarda yaşanan ekonomik büyüme devam etmiş, 2002- 2007 yılları arasında Fert Başına Düşen GSMH’da yükselmiş; 2002 yılında 3492 dolardan 2007 yılında 9234 dolara yükselmiştir.

Tablo:7 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (1987 Yılı Sabit Fiyatlarıyla - Milyon TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
2002	15.808.470	33.502214	67.026940	116.337624	7.9	45.0
2003	15.422.217	36.100528	71.642245	123.164990	5.9	25.3
2004	15.733.558	39.488536	80.085929	135.308023	9.9	8.6
2005	16.625.493	42.107627	86.917483	145.650603	7.6	8.2
2006	17.109.108	45.289495	91.944116	154.342719	6.0	9.6
2007	17.388.403	48.153244	95.500020	161.041719	4.6	8.8

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008, s. 645-554; Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2010, s. 189

2002-2007 döneminde GSMH’nın sektörler itibarıyla dağılımı incelendiğinde, 2002 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı % 12.6 olmak üzere 2002 yılından 2007 yılına kadar sırasıyla ve yüzde olarak 11,4, 10,7, 10,6 ve 10,0 oranlarıyla giderek azalan bir seyir izlemiştir. Böyle olmasına rağmen Türkiye’de tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki ağırlığı devam etmektedir. 2002-2007 döneminde sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ise % 25.1 olarak gerçekleşmiş, 2007 yılına kadar sırasıyla ve yüzde olarak, 25.7, 26.1, 26.2, 26.5 ve 26.8 olmak üzere sanayi sektörünün GSMH içindeki payında önemli bir değişim olmamıştır. 2002-2007 döneminde hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı ise % 62.7 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2007 yılına kadar hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı sırasıyla ve yüzde olarak 63.0, 63.2, 63.3, 63.5, 64.3 oranında giderek artan bir seyir göstermiştir. Özellikle inşaat, ulaştırma ve ticaretin etkisiyle hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı giderek yüksel-

miştir (Maliye Bakanlığı; 2009: 17).

Özetle Türk ekonomisinin büyüme dinamiklerini dikkate alarak, son dönemlerde ekonominin üretim kapasitesinde artış yaşansa da Türkiye’nin uzun dönemli büyüme oranlarında bir düşüş eğilimi gözlenmektedir. Örneğin, 1950-2007 döneminde yıllık ortalama büyüme oranı % 5 iken, 1960-2007 döneminde % 4.7’ye, 1970-2007 döneminde % 4.4’e, 1980-2007 döneminde % 4.3’e gerilemiştir. 2001 yılından sonra gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme neticesinde, 1990-2007 dönemindeki ortalama büyüme oranı, sınırlı bir iyileşme göstererek % 4.5’e yükselmiştir. Bu dönemde, 1994 ve 2000-2001 yıllarında yaşanan iki büyük kriz, dönemin büyüme oranlarını aşağı çekmiştir. Büyüme oranındaki zayıflık, görece yüksek olan nüfus artış oranı ile birlikte dikkate alındığında, Türkiye ekonomisinde sağlanan uzun dönemli refah artışının sınırlı düzeyde kaldığını söylemek mümkün-

dür (TÜSİAD, 2008: 2).

7. Sonuç ve Değerlendirme

Siyasi istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri araştıran teorik ve ampirik çalışmaların çoğunda siyasi istikrarın ekonomik büyümeyi artırdığına, ekonomik büyüme artarken, hükümetlerin de yeniden iktidar olmalarını sağladığına vurgu yapılır. Özellikle ulusal tasarrufların yetersizliği nedeniyle kalkınmalarını dış kaynaklarla finanse eden gelişmekte olan ülkelerin dış borç-yabancı sermaye tercihlerini, siyasi koşullardan birinci derecede etkilenen yabancı sermaye yönünde kullanmaları söz konusu ülkelerdeki siyasi istikrarın önemini daha da artırmaktadır.

Koalisyon hükümetleri, siyasi istikrarsızlığın bir unsuru olarak kabul edildiğinde, farklı siyasi ve ekonomik politikalara sahip olan partilerin oluşturdukları iktidarlarda bu politikalarını uyumlaştırılmasında zorluk yaşanmaktadır. Öte yandan kısa süreli koalisyon hükümetleri siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarda değişmelere neden olduğundan, bu durum gelecek hakkındaki beklentilerin farklılaşmasına neden olurken, belirsizlik kanalıyla karar alma sürecini etkileyerek yatırımları azaltmakta ve büyüme oranlarını düşürebilmektedir.

Türkiye’de 1950 sonrası dönemde tek parti iktidarlarının ekonomik büyüme performanslarını konu alan bu çalışmada, siyasi iktidarların ulaşmak istedikleri enflasyon, işsizlik, cari açık ve kamu borcu gibi makroekonomik büyüklükler değil, büyüme performansları incelenmektedir. Çalışmada dönemsel olarak 1950 yılının başlangıç yılı alınmasının nedeni daha önceki dönemde tek parti iktidarı söz konusu olduğu için karşılaştırmanın yapılamamasıdır.

Çalışma sonucunda, koalisyon hükümetlerine nazaran tek parti hükümetlerinin karar alma sürecinde çok başlılığı ortadan kaldırıp, hükümeti meydana getiren siyasi partiler arasındaki koordinasyon sorunu aşarak ekonomi yönetiminde daha başarılı oldukları görülmüştür. Ekonomik büyümeyi artırmak, siyasi iktidarın ulaşmak istediği temel hedef olarak kabul edildiğinde, Türkiye’de çok partili rejime geçişten 2007 yılına kadar, farklı dönem ve koşullarda kurulan tek parti hükümetleri-

nin koalisyon hükümetlerine göre ekonomik büyüme performansları daha yüksektir. Böyle olmasına rağmen, yüksek büyüme yıllarından sonra daralmanın yaşanması, Türkiye ekonomisinde 2000’li yılların başlarına kadar sürdürülebilir bir büyümenin mümkün olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerine uygun bir büyüme modelinin olmaması, büyüme oranlarındaki dalgalanmaya ve oradan da ekonominin istikrarsızlığına neden olmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık siyasi istikrarsızlıkla birleşince, enflasyon, işsizlik, yoksulluk artmakta ve refah kaybı söz konusu olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yaşanan siyasi istikrarsızlıklar makro ekonomik dengeleri bozarken, ekonomik krize kadar götürüp, toplumun fakirleşmesine yol açmaktadır.

Türkiye ekonomisinde büyümenin seyri incelendiğinde, 1923-1938 yılları arasındaki yüksek büyüme oranlarından sonra, 1950-1960 yılları arasında iktidar olan Demokrat Parti Hükümeti döneminde ekonomide ortalama % 6.65 oranında büyüme sağlanmıştır. 1965-1971 yılları arasında yine tek başına iktidar olan Adalet Partisi döneminde ise Türkiye ekonomisi ortalama %5.95 büyümüştür. 1971 yılından sonra koalisyon iktidarları döneminde gerçekleştirilen düşük oranlı ve dalgalı büyüme döneminden sonra 1983-1991 yılları arasında tek başına iktidar olan Anavatan Partisi döneminde Türk ekonomisi %5 oranında büyümüştür. Türkiye, 2001 ekonomik krizinde % 9.5 daralmanın ardından 2002-2007 yılları arasında Adalet ve Kalkınma Döneminde ise ortalama ekonomik büyüme % 6.9 olarak gerçekleşmiştir.

Özetle Türkiye’de, çok partili dönem sonrası hükümetlerin ekonomik büyüme performanslarının araştırıldığı bu çalışmada, dönemlerinde uygulanan iktisat politikaları farklı olsa da, tek parti iktidarlarının ekonomik büyüme performanslarının koalisyon hükümetlerine göre daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ; (2002), *Parti Programı, Ankara*.

AKÇAY, M. Aslan; (2002), *Atatürk ve Vargas Dönemleri (1920-1938) : Türkiye ile Brezilya'nın Sanayileşme Kararlarının*

- Karşılaştırılması”, *DPT Planlama Dergisi*, 42- Özel Sayı, ss.31-48.
- ALESINA, Alberto; (1989), “Politics and Business Cycles in the Industrial Democracies”, *Economic Policy*, 57, pp.55-98.
- ALESINA, Alberto and PEROTTI Roberto; (1996), “Income Distribution, Political Instability and Investment”, *European Economic Review*, 40, pp. 1203–1220.
- ALESINA, Alberto., ÖZLER, Şule., ROUBINI, Nouriel and SWAGEL, Philip; (1996): “Political Instability and Economic Growth”, *Journal of Economic Growth*, 1(2), pp. 189–211.
- ASLAN, Murat ve Semih BİLGE; (2009), “Türkiye’de 1950-2006 Döneminde Bütçe Gelir-Gider Yöntemi Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), ss.265-288.
- BAYAR, Celal; (1969), *Başvekilim Adnan Menderes, Der: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul.*
- ÇELEBİ, Esat; (2002), “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 1923-2003”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2002, (5), ss.17-50.
- Demokrat Parti Programı; (1952), Güneş Matbaacılık, Ankara.*
- DOĞRUEL Fatma ve DOĞRUEL Suat; (2003), *Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar, İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- DPT; (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (1995), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (2001), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.*
- DPT; (2002a), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2001-2005)2002 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (2002b), *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2665, Ankara.*
- DPT; (2006), *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (2008), *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2008 Yılı Programı, DPT Yayınları, Ankara.*
- DPT; (2008), *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, DPT Yayınları, Ankara.*
- EREN, Ercan ve BİLDİRİCİ Melike; (2001), “Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980–2001”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 16(187), s.27–43.
- EROĞLU, Nadir (2003), “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi”*Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim, İstanbul.*
- EROĞUL, Cem; (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.*
- FEROZ, Ahmad; (1994), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.*
- GASIOROWSKI, Mark J.;(1998), “Macroeconomic Conditions and Political Instability: An Empirical Analysis”, *Studies in Comparative International Development*, 33(3), pp.3-19.
- GÜRLESEL, Can Fuat ve ALKİN, Kerem; (2010), *Türkiye İçin Yeni Bir Büyüme Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-21, İstanbul.*
- HOSSAIN, Akhtar ve CHOWDHURY Anis;(1998), *Open-Economy Macroeconomics For Developing Countries, Edward Elgar Press, UK.*
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; (2004), *Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Ankara.*
- KARACA, Orhan; (2003) “Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri, Tek Parti Hükümetleri ve Ekonomi”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 18(207), ss.90–100.
- KARLUK S. Rıdvan; (2002), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 7.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.*
- KAZGAN, Gülten; (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul.*
- KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan; (2001), *Türkiye Ekonomisi, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.*
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut; (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 1(27), ss. 174-182*
- LITTLE, I. M. D., COOPER, R.N., CORDEN W.M. and RAJAPATIRANA S; (1993), *Boom, Crisis, and Adjustment: The Macroeconomic Experience of Developing Countries, Oxford University Press, New York.*
- MALİYE BAKANLIĞI; “Yıllık Ekonomik Rapor”, (2010).
- MALİYE BAKANLIĞI; “Yıllık Ekonomik Rapor”, (2009).
- <http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202010.PDF>, 15.03.2011.
- MILLER, Victoria; (1997), “Political Instability and Debt Maturity”, *Economic Inquiry*, 35(1), ss.12–27.
- NORTH, Douglas C; (1981), *Structure and Change in Economic History, New York:WW Norton- Co, New York.*
- OK, Sinan; (2008), *Ekonomik Büyüme İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Zayıflama Nedenleri Ve Bu İlişkinin Güçlendirilmesinde İşkur’un Rolü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.*
- OKTAR Suat ve VARLI Arzu; (2010), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 18(1), ss. 1-22.
- ROUBINI, Nouriel and SACHS Jeffrey; (1989), “Political and

Economic Determinants of Budget Deficits in the Industrial Democracies,” European Economic Review, May: 903-33.

SOYAK Alkan; (2003), *Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2), ss.167-182*

ŞANLISOY, Selim ve KÖK Recep; (2010), *Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi (1987-2006), Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, Yıl:2010, ss.101-125.*

ŞENSES, Fikret ve TAYMAZ Erol; (2003), *Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?, İktisat Üzerine Yazılar II, İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İletişim Yayınları.*

TBMM; “Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri, 30.Hükümet Programı”, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html/, 15.02.2011.

TBMM; “Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri, 45. Hükümet Programı, (1983-1987)”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm/>, 12.02.2011.

TEMEL, Adil, BOYAR Ercan ve SAYGILI Şeref; (2002), “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim:1946-1999”, *DPT Planlama Dergisi, 42- Özel Sayı, ss. 49-76.*

TOKGÖZ, Erdiç; (2004), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2004), İmaj Yayıncılık, Ankara.*

TÜİK; (2009), *İstatistiksel Göstergeler,1923-2008, Ankara.*

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU; (2003), “Büyüme Stratejileri”, *Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Tartışma Metni 2003/5.*

TÜSİAD; (2004), “Türkiye Ekonomisi 2004”, Yayın No:384, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04./eko04.pdf>, 28.10.2008.

TÜSİAD; (2008), “Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunları ve Potansiyel Büyüme Oranı”, *Basın Bülteni, 08/55, Haziran.*

